

Dagboeken voor de gretige lezer

door Ronald Klamer

Oek de Jong: 'De wonderen van de heilbot', Augustus, Amsterdam - € 17,90

Willem Barnard: 'Een dubbeltje op zijn kant', De Prom, Amsterdam - € 19,90

Willem Barnard: 'Anno Domini', De Prom, Amsterdam - € 21,50

Er was een tijd dat ieder deel van Privé Domein van de Arbeiderspers door mij hartstochtelijk werd begeerd. De aankondiging van een nieuw deel in de krant deed mij al watertanden. Dat moest en zou ik hebben. Helaas waren het nogal dure boeken voor een arme student en dus moest er gekozen worden. Een pikante bijkomstigheid was dat de bladzijden van de eerste delen moest worden opengesneden. Het intieme karakter van de inhoud van de dagboeken kreeg hiermee een welhaast erotische lading. Het beantwoordde aan mijn behoefte om inzage te krijgen in het maakproces, het denkproces van door mij bewonderde schrijvers en andere kunstenaars. Stiekem hoopte ik van hen te kunnen afkijken hoe ik moest leven. Zij konden mij leren zien en in onbeduidende voorvallen, het onverwachte detail, het wezenlijke van een verhaal te ontdekken. 'Scheppen gaat van au', dat was mij bekend, maar wat steeds weer terugkwam in die dagboeken, waren de sombere periodes die voorafgaan aan het werken aan een boek, een tentoonstelling, een opera. Aan de hand van de potloodstreepjes kan ik nu vrij gemakkelijk terughalen hoe ik mij toen voelde en wat mij bezighield.

Dat gevoel van intense verbondenheid met de schrijver van een dagboek overkwam mij na jaren weer bij het lezen van De wonderen van de heilbot van Oek de Jong. De notities bestrijken de periode 1997 tot en met 2002 waarin zijn laatst verschenen roman Hokwerda's Kind zich ontwikkelt van een berichtje in de krant, een bijdrage voor de Amsterdamse daklozenkrant, een idee voor een novelle tot uiteindelijk een roman. De schrijver volg ik al vanaf zijn debuut en zijn oeuvre is mij dierbaar. Daarom ben ik natuurlijk extra nieuwsgierig naar hoe hij denkt, wat hij zoal leest, hoe hij reageert op een crisis in zijn leven, of hij kinderen heeft gewild, nou ja als ik het zo opschrijf, is het bijna ongezond. Maar dat is wat dagboeken doen met een gretige lezer. Na het lezen weet ik hoe belangrijk zijn vriendin in zijn leven is, dat hij van zeilen houdt, een angstaanjagende neiging heeft het bijna-doodgevoel uit te dagen, dat hij depressief is, en begrijp ik nog beter dat schilderkunst een cruciale rol vervult in zijn leven en waarom hij er zo prachtig over kan schrijven. Wellicht verklaart zijn vermogen om zo goed te kijken naar schilderijen voor een groot deel zijn talent als romanschrijver. De schrijver laat zich kennen, maar, en dat is het opmerkelijke, hij blijft op afstand. Hij laat zich kennen in het scheppingsproces en dat hij daar zijn leven voor geeft. Een leven dat van zichzelf geen betekenis heeft. Hij haalt bijvoorbeeld Milan Kundera aan die in zijn recente boek *Le rideau* schrijft: Is niet juist de betekenisloosheid een van onze grootste problemen? Is dat ons lot? En als dat zo is, is dit lot onze kans of ons ongeluk? Zulke zinnen spreken Oek de Jong aan omdat hij een schrijver is die gelooft in de betekenis van de roman en ervan uitgaat dat dit lot een kans is. 30 November 1999 noteert hij: Ik voel dat ik veel dichterbij de 'waarheid' kom, het wezenlijke van mijn leven en van hét leven, wanneer ik fictionaliseer. Het is alsof ik een rivier ben overgestoken. Alles wat aan de overkant ligt is voorgoed onbereikbaar geworden, en daardoor vreemd genoeg eindelijk werkelijk bereikbaar.

Hij schrijft heel openhartig over de wordingsgeschiedenis van zijn roman, wat erg spannend is om te lezen - vooral de manier waarop hij de plot ervan ontwikkelt en daarin de wet van de traagheid zorgvuldig koestert - en geeft inzage in hoe de

techniek van het schrijven zich vermengt met de wereld van zijn dromen. Je hebt een dagbewustzijn, maar ook een nachtbewustzijn. En dat nachtbewustzijn lijkt op de omzwervingen door een huis met kamers. Van die kamers zijn er altijd een paar die je niet durft te betreden. Maar voor het schrijven van een bepaalde scène móet de deur van die ene kamer open - dit beeld heb ik geleend van Willem Jan Otten. Dat vermogen om verschillende bewustzijnslagen te kunnen aanboren maakt een groot schrijver. De verklaring voor de titel van zijn dagboek gaat precies dáárover. De titel geeft zich in een droom. De Jong wordt 's ochtends wakker en herinnert zich een zin. Wat de zin precies betekent, weet hij niet. De zin blijft onverklaarbaar, heeft iets mysterieus en had nooit verzonnen kunnen worden door een denkinspanning van de schrijver. Dat hij prompt deze zin kiest als titel voor zijn dagboekantekeningen, zegt alles over zijn opvatting van het schrijverschap. Een boek schrijven dat eindigt met een moord, is een bezigheid die aversie kan oproepen. Hoe dat in zijn werk gaat, is fascinerend om te lezen. Want, zoals De Jong ergens opmerkt, een moord beschrijven is hem zelf plegen. Duisternis, niet-weten, als voorwaarde voor het ontstaan van scheppend vermogen. Duisternis, verwarring, chaos - de toestand waarin men zichzelf verliest, het niet weet. Dit verklaart de vage angst of tegenzin die elke schrijver voelt als hij aan het werk gaat, de ontsnappingspogingen. Want je moet jezelf in de afgrond gooien.

Eerder las ik een ander dagboek dat de periode bestrijkt van 1945 tot en met 1978. De schrijver, Willem Barnard, had qua leeftijd mijn vader kunnen zijn. Ze oefenden trouwens hetzelfde beroep uit. Dominee. Ook dit dagboek is de weergave van een crisis. Het is het dagboek van een dichter die worstelt met zijn domineeschap. Als een dichter schrijft dat het protestantisme zich losgemaakt heeft van de wholeness (van het katholieke geloof dus) als het proza van de poëzie, dan weet je dat het niet lang zal duren voordat er een keuze gemaakt gaat worden. Barnard kiest uiteindelijk voor de oud-katholieke kerk, de gang naar de rooms-katholieke ging hem blijkbaar net iets te ver. U kunt de weg die hij daarvoor heeft moeten afleggen, nalezen in twee recentelijk gepubliceerde dagboeken. Een dubbeltje op zijn kant behelst de dagboeken van 1945 tot 1978 en Anno Domini van 1978 tot en met 1992. Hij laat zich kennen als een diepgelovige aartstwijfelaar die het niet kan nalaten zich te verhouden tot de bronnen van zijn geloof. Ik moest denken aan de betekenis die Chesterton geeft aan orthodoxie: Verandering is de meest harde en beklemmende sleur waar een mens in kan geraken. Willem Barnard is mij in veel opzichten zeer dierbaar en ik acht hem als dichter hoog. Soms kan hij de dingen zo eenvoudig uitleggen, bijvoorbeeld wat zonde is en dat dat iets heel anders is dan stiekem masturberen: Gekissebis over 'erfzonde', ja of nee, ergert mij. (...) Wij hebben het geërfd. En je kunt die situatie kenschetsen als zonde, namelijk zoals het Hebreeuwse woord van oudsher zeggen wil: je doel missen. Wij hebben als erfenis meegekregen dat we onmachtig blijken tot ons doel te geraken. Dat is een nuchter, zij het bitter feit. En dat is nu 'erfzonde'. Theoretiseer erover wat je wilt, de realiteit is onontkoombaar om ons heen.

Ik moet denken aan De avondmaalsgasten van Ingmar Bergman als Barnard op 7 september 1975 schrijft: Gisteren en vannacht en vanmorgen voor de kerkgang mij moeten bekennen dat ik niets meer kan geloven. Ik 'weet het niet meer'. Het enige dat ik weet weet ik niet. Ik ben agnost. En heb dus ook geen hoop. Ik vind de toestand van de wereld hopeloos en ik ben dus wanhopig. En 10 september schrijft hij: Ik geloof niet in een 'leven na de dood'. (Niet echt, maar ook niét echt niet) Ik kan niet bidden. En toch ben ik niet tevreden met een filosofie die naakte feiten constateert. En dan verzucht hij: Nee? Kan ik er niet van af? Uit deze paar notities blijkt hoe erg de crisis aan hem vreet. En tegelijkertijd is hij een groot dichter en

een fantastische bijbeluitlegger. Dat gaat dus samen. De bijbel uitleggen zit hem in het bloed en daarin lijkt hij soms een joodse rabbi, dan weer een woestijnvader en soms een Russische starets. Maar het pastoraat wordt voor hem steeds meer synoniem aan geleefd worden door mensen die veel te veel verwachtingen van hem hebben. En dan is er nog zijn toenemende verzet tegen, bijna afschuw van, het protestantisme dat zo verdomde weinig gevoel heeft voor liturgie, voor mystiek. Protestanten geloven in het woord dat woord gebleven is, aldus Barnard. In 1956 schrijft hij: Ik wil kunnen bidden voor de doden, ik wil wierook branden, kaarsen ontsteken, kruistekens maken, knielen, wijwater sprenkelen. Maar ik praat er nooit over. Men zou mij als Jona uitwerpen.

Ik herinner mij nog goed de dag dat Frits Mehrtens overleed. Mijn vader was totaal van de kaart. Alsof zijn eigen dood werd aangekondigd. Mehrtens was de componist van Barnards liedteksten. Ik lees op maandag 1 september 1975: Zaterdag belde Joop Boendermaker op, geheel ontdaan, Frits Mehrtens was dood. Aangereden toen hij naar huis reed uit Amsterdam. Dit ontredderende nieuws beheerst ons tot nu toe allen. In die tijd zong ik in een koor waar Mehrtens ook voor had gestaan, en wij hadden die zaterdag een concert in Zeeland. Die uitvoering zal ik nooit vergeten omdat het motet van Bach opeens zo gloedvol werd gezongen en wij ons zo verbonden voelden met de dood en het leven. Of zoals Barnard het formuleert, het zingen werd sacrament. Barnard en Mehrtens hebben een prachtige serie liederen geschreven en gecomponeerd die nog steeds worden gezongen. Maar dat heeft Barnard niet geholpen zich te verzoenen met de knoop van zijn protestantse wortels.

Wat Willem Barnard en Oek de Jong met elkaar verbindt, is hun omgang met het mysterie. Dat mysterie wordt bij hen kunst. Bij de een poëzie en bij de ander een roman. En hun kunst kan ons helpen zingevers te worden van het geschapene.

uit: Roodkoper, 11e jaargang, aflevering 1/2 – mei 2006